

رصد جامع؛
بررسی و تحلیل شایعات و اخبار
جعلی در فضای مجازی

صدا و سیاهی جمهوری اسلامی ایران
معاونت فضای مجازی
اتاق وضعیت

۱۴ الی ۱۵ مهر ماه ۱۴۰۵

شماره سوم

الحمد لله رب العالمين

در بازه مورد بررسی، ۹ روایت در حوزه‌های سیاسی، نظامی — امنیتی، اجتماعی، فرهنگی و حقوق بشری رصد شد که بخش قابل توجهی از آنها بر تشدید نگرانی عمومی، افزایش بی‌اعتمادی به نهادهای رسمی و القای قرار گرفتن کشور در شرایط بحرانی متمرکز بوده‌اند. در حوزه سیاسی، روایت‌هایی مانند انتساب اظهارات منفی به وزیر نفت از سوی ترامپ، اعطای مرخصی به عباس ایروانی و متن جعلی منتسب به شبکه ۱۴ اسرائیل، عمدتاً در جهت القای ضعف مدیریتی، تبعیض قضایی و بزرگنمایی برتری طرف مقابل حرکت کرده‌اند. در حوزه نظامی و امنیتی نیز ادعای انفجار در شهرک اندیشه و اعزام نیرو و تجهیزات پاکستانی به عربستان، ظرفیت بالایی برای بازتولید جنگ‌هراسی و تصور گسترش درگیری به داخل کشور و سطح منطقه داشته‌اند. همزمان، شایعه ورود ویروس جدید به کشور با فعال کردن خاطره کرونا، نگرانی عمومی را از سطح یک خبر سلامت‌محور به تردید درباره توان کنترل مرزها و مدیریت بحران بهداشتی سوق می‌دهد. در میان این موارد، روایت‌های مربوط به ویروس جدید، تحولات نظامی منطقه و اظهارات منتسب به ترامپ به دلیل پیوند با نگرانی‌های جاری جامعه و برخورداری از منبع یا زمینه ظاهراً معتبر، ظرفیت بیشتری برای ضریب‌گیری داشته‌اند. در مقابل، تکذیب‌های رسمی در موضوعات انفجار اندیشه، آتش‌سوزی تخت جمشید و ادعای عفو تتلو تا حدی مانع تثبیت روایت اولیه شده است.

فهرست موضوعی شایعات

ردیف	ادعا یا شایعه	موضوع
۱	عفو امیر تتلو	فرهنگی
۲	کمبود امکانات، کف خوابی و محرومیت از درمان در بند ۷ زندان اوین	حقوق بشری
۳	اعطای مرخصی و محکومیت ۶۵ ساله عباس ابروانی	سیاسی
۴	انتساب متن جعلی درباره جنگ ایران و اسرائیل به شبکه ۱۴ اسرائیل	سیاسی
۵	انفجار در فاز یک شهرک اندیشه	امنیتی
۶	ورود ویروس جدید به ایران از طریق مسافران کشتی کروز قرنطینه شده در اروپا	اجتماعی
۷	عمدی بودن آتش سوزی در نزدیکی تخت جمشید	فرهنگی
۸	ادعای ترامپ در مورد علت استعفای وزیر نفت	سیاسی
۹	اعزام نیرو و تجهیزات نظامی از پاکستان به عربستان در ارتباط با درگیری با یمن	نظامی

تحلیل شایعات

شایعه یا ادعا	مبدأ انتشار	بستر ضریب	هدف اصلی	احساسات غالب
۱ عفو امیر تتلو	ویدئوی منتشرشده در فضای مجازی از صفحه خواهر امیر تتلو	رسانه‌های داخلی: برترین‌ها، خبرآنلاین، تابناک، شهرآرا، اقتصادنیوز، هفت‌صبح، خبرفوری و دیگر رسانه‌ها با پوشش ادعا و تکذیب، شبکه‌های اجتماعی: بازنشر شایعه در صفحات طرفدان تتلو در ایکس و اینستاگرام	ایجاد گمانه‌زنی درباره تغییر وضعیت قضایی او	امید و شادمانی در میان هواداران، و تعجب و انتظار درباره وضعیت فعلی او
۲ کمبود امکانات، کف‌خوابی و محرومیت از درمان در بند ۷ زندان اوین	گزارش کانون حقوق بشر ایران بستر انتشار اولیه موجود نیست	رسانه‌های ضدانقلاب و حقوق بشری: در بستر ایکس و اینستاگرام	القای نقض حقوق زندانیان و سیاه‌نمایی از وضعیت زندان‌ها	نگرانی، ترس و بی‌اعتمادی نسبت به وضعیت حقوق بشری در کشور، ایجاد تنفر و خشم نسبت به حاکمیت و مسئولین
۳ اعطای مرخصی و محکومیت ۶۵ ساله عباس ایروانی	مبدأ انتشار اولیه ادعا موجود نیست. (انتشار تصاویر عباس ایروانی در یکی از مراکز تست خودرو و برداشت رسانه‌ای از حضور او در خارج از زندان)	بازنشر توسط خبرگزاری آگاه، رسانه‌های داخلی: مهر، خبرآنلاین صاحب‌خبر با پوشش تکذیب و توضیح	القای تبعیض و غیر عادلانه بودن احکام قضایی برخورداری افراد خاص از امتیازات ویژه	بی‌اعتمادی، بدبینی و خشم نسبت به محاکم قضایی به علت برخورد متفاوت با متهمان

۴	انتساب متن جعلی درباره جنگ ایران و اسرائیل به شبکه ۱۴ اسرائیل	موجود نیست	انتشار محتوا در کانال و گروه های های غیر رسمی سیاسی و تحلیلی معاند در تلگرام	ایجاد تشکیک در توان بازدارندگی و اعتبار برای روایت، تحقیر توان نظامی و واکنش های ایران به جنگ، بزرگنمایی توان جنگی اسرائیل	ایجاد بدبینی و بی اعتمادی نسبت به توان نظامی و قدرت پدافندی، ایجاد غم نسبت به از دست دادن مقامات و ناتوانی ایران در دادن پاسخ درخور این حمله
۵	انفجار در فاز یک شهرک اندیشه	انتشار شایعه در میان خانواده های دانش آموزان	رسانه های داخلی: مهر، جماران، ایرنا و صداوسیما، انتخاب، خبرآنلاین، تجارت نیوز و شهرخبر و کانال های منطقه ای با پوشش تکذیب	القای وقوع حادثه امنیتی یا آغاز حمله در محدوده شهری و ایجاد اختلال در روند زندگی روزمره مردم	ترس و نگرانی از شروع مجدد جنگ در میان آحاد جامعه
۶	ورود ویروس جدید به ایران از طریق مسافران کشتی کروز قرنطینه شده در اروپا	مبدأ اولیه و حساب یا کانال منتشرکننده موجود نیست	رسانه های داخلی: تابناک با پوشش پاسخ وزارت بهداشت انتشار محتوا در کانال ها و گروه های منطقه ای و محلی در بستر تلگرام و پیام رسان های داخلی	القای ضعف کنترل مرزی و بهداشتی، قرار گیری کشتی در آستانه بحران جدید بهداشتی	ترس و نگرانی از گسترش بیماری ناشناخته، بدبینی و بی اعتمادی نسبت به مبادی نظارتی

۷	عمدی بودن آتش‌سوزی در نزدیکی تخت جمشید	روایت یک باستان‌شناس درباره آتش‌زدن خار و خاشاک در نزدیکی آرامگاه اردشیر سوم و انتشار فیلم حادثه در فضای رسانه‌ای	رسانه‌های داخلی؛ هم‌شهری آنلاین، ساعت ۲۴ و خبرآنلاین با پوشش تکذیب و توضیح کانال‌ها و گروه‌های منطقه‌ای و محلی در تلگرام و پیام‌رسان‌های داخلی	القای خرابکاری یا تهدید علیه میراث فرهنگی ایران و افزایش حساسیت امنیتی و سیاسی پیرامون حادثه	نگرانی و خشم نسبت به احتمال آسیب عمدی به میراث تاریخی، بدبینی و خشم نسبت به نهادهای مسئول
۸	ادعای ترامپ درباره علت استعفای وزیر نفت ایران	اظهارات ترامپ در گفت‌وگو با خبرنگاران	رسانه‌های خارجی؛ فاکس‌نیوز، ایندپندنت، ایران اینترنشنال و رادیو فردا خبرگزاری‌های خارجی رسانه‌های داخلی؛ آفتاب‌نیوز، انرژی پرس، شرق، مهر، فرارو، دنیای اقتصاد و شهرخبر با پوشش ادعا و واکنش‌ها	القای فروپاشی اقتصادی ایران و ناتوانی و استیصال مدیران در کنترل اوضاع	نگرانی، ترس و بی‌اعتمادی و غم نسبت به وضعیت اقتصادی و آینده کشور، شادمانی و انتظار کاذب در میان جامعه مخالف حاکمیت و دولت
۹	اعزام نیرو و تجهیزات نظامی از پاکستان به عربستان در ارتباط با درگیری با یمن	گزارش رویترز به نقل از مقام‌های پاکستانی و منطقه‌ای	رسانه‌های خارجی؛ رویترز؛ اینترنشنال؛ یورونیوز؛ الجزیره، افغانستان اینترنشنال رسانه‌های داخلی؛ ایسنا، صاحب‌خبر، خبرآنلاین و هم‌شهری آنلاین با پوشش ادعا و تکذیب	گسترش ابعاد درگیری یمن و فراگیر شدن جنگ منطقه‌ای	نگرانی، ترس و انتظار نسبت به گسترش درگیری منطقه‌ای

شایعات پربسامد

۱- ورود ویروس جدید به ایران از طریق مسافران کشتی کروز قرنطینه شده است در اروپا

شایعه فوق به دلیل ارتباط نزدیکی که با سلامتی و جان شهروندان دارد و در پی فراگیر شدن شایعات مربوط به طاعون در روسیه، و همچنین عطف به رخداد های واقع شده در زمان کرونا و حساسیت افکار عمومی نسبت به این دست از اخبار، پتانسیل بالایی برای ضریب گیری در میان افکار عمومی دارد. این شایعه با ترکیب سه شایعه شیوع هانتا ویروس در کشتی کروز، قرنطینه مسافران آن در اروپا و ادعای ورود برخی مسافران آلوده به ایران، بدون ارائه اطلاعاتی در مورد زمان، نام مسافر و نتیجه آزمایش و... و صرفاً بر پایه ادعاهای شخصی شکل گرفته است که در نهایت و وزیر بهداشت با اعلام اینکه تاکنون هیچ گزارش رسمی در مورد چنین ادعایی وجود ندارد، موضوع را منتفی دانست.

○ عوامل ضریب دهنده:

عوامل ضریب دهنده: ارتباط مستقیم شایعه با سلامتی و جان مردم، همزمانی ادعا با انتشار شایعات فراگیری طاعون در روسیه، تأخیر در واکنش مقامات رسمی، مقایسه های تحلیلی با دوران کرونا

۲- اعزام نیرو و تجهیزات نظامی از پاکستان به عربستان در ارتباط با درگیری با یمن

این موضوع به علت ماهیت امنیتی و ارتباط آن با شرایط منطقه و درگیری نیروهای هم پیمان ایران در این درگیری ها، با سرعت بیشتر از سایر شایعات در میان افکار عمومی و بخصوص کاربران سیاسی و تحلیل گر و قشر رسانه ای، دست به دست شدت است. شایعه از نقطه ای آغاز شد که گزارش رويترز مبنی بر استقرار ۳۰ تا ۴۰ هزار نیروی نظامی پاکستانی در عربستان و ارسال تجهیزات به عدن، موج گسترده ای از اخبار را درباره ورود مستقیم پاکستان به جنگ یمن در رسانه ها و شبکه های اجتماعی ایجاد کرد. اما در مقابل وزارت اطلاع رسانی پاکستان با اعلام گمانه بودن این آمار و جزئیات، گزارش رويترز را تکذیب کرد و با هشدار نسبت به استناد به منابع ناشناس، تکذیب جزئیات عملیاتی و آمار

مطرح شده، تأکید کرد که میان تعهدات دفاعی به عربستان و حضور مستقیم در جنگ یمن تفاوت وجود دارد.

○ عوامل ضریب دهنده:

عوامل ضریب دهنده: حساسیت افکار عمومی نسبت به اخبار و تحولات منطقه ای، درگیر بودن نیروهای هم پیمان ایران بعنوان طرف درگیری، مانور رسانه ای بر گزارش رویترز، ایجاد و جاهت خبری با استفاده از استناد گزارش به رسانه شناخته شده، هراس افکار عمومی از تشدید و گسترش جنگ منطقه ای

۳- اظهارات منتسب به وزیر نفت از طرف ترامپ

این ادعا بعد از انتشار اخبار مربوط به استعفای پاک نژاد از جانب ترامپ مطرح شد. ترامپ طی اظهاراتی مدعی شد که "وزیر نفت ایران اخیراً استعفا داد. او گفت: "ما اقتصاد نداریم، نفت نداریم، هیچ چیز نداریم". اینگونه ادعاها در فضای جنگی حاکم بر جامعه فعلی و وجود مواردی محاصره دریایی، تحریم ها و مواردی از این دست، برای مخاطب باورپذیرتر شده و قابلیت مانور بیشتری برای جریان سازی رسانه ای علیه شرایط کشور دارد. چرا که نقل قول انتسابی از سیاستمدار شناخته شده شنیده شده و از طرفی صادر شدن اینگونه اظهارات از مرتبط و درگیرترین وزیر با این اظهارات، بسیار محتمل تر و مورد وثوق تر از سایر مسئولین است و نیز بیان این نقل قول همزمان با استعفا، بستر مناسبی برای باورپذیری و انتشار آن فراهم کرده است. در ادامه اما، وزیر پیشین نفت در واکنش به اظهارات ترامپ عنوان کرد که استعفای من هیچ ارتباطی با ادعاهای شب گذشته ترامپ ندارد. پاک نژاد، سرباز وطن و یکی از میلیون ها جان فدای ایران عزیز است. اگرچه تنها چند ماه پس از تصدی وزارت نفت از سوی دشمن شماره یک مردم ایران تحریم شدم، اما به لطف خدا، فرایند تولید و صدور نفت ایران با همت کارکنان غیور صنعت نفت حتی در شرایط تحریم و محاصره هم ادامه یافت. ضربه سختی خورده اند، طبیعی است پناه بردن آن ها به طرح این گونه ادعاهای دروغین. و همین تکذیبیه مسیر به میزان زیادی بر کند شدن روند انتشار و فراگیر شدن شایعه تأثیرگذار شد.

○ عوامل ضریب دهنده:

بیان ادعا از زبان ترامپ، همزمانی استعفا با شرایط کنونی وضعیت نفت و انرژی در کشور، بازنشر وسیع اظهارات ترامپ در رسانه های خارجی

تحلیل هدف محور:

در محور سیاسی:

تمرکز شایعات بر ایجاد اعتبار برای اظهارات طرف متخاصم و بزرگنمایی دستاورد آنها در جنگ با ایران، ضمن القای قرار گیری کشور در یک بن بست مدیریتی با مطرح کردن مساله دلیل استعفای وزیر نفت از زبان ترامپ هستند. همچنین در مواردی مانند مساله ایروانی، القای تبعیض و بی عدالتی در قبال متهمان اقتصادی نسبت به سایر متهمان عادی و در مجموع سیاه نمایی در مورد محاکم قضایی کشور، بوده است

در محور نظامی و امنیتی:

انتشار شایعاتی مانند وقوع حادثه امنیتی و در اندیشه و مساله اعزام نیرو توسط پاکستان به یمن و متن منتسب به شبکه ۱۴ اسرایی هدف مشترک جنگ هراسی و ایجاد التهاب روانی از تشدید درگیری ها در داخل کشور و کشیده شدن به مناطق شهری و منطقه و بحرانی شدن اوضاع، دنبال میشود. برآیند کلی این سه روایت، افزایش احساس ناامنی و و انتظار وقوع تحولات نظامی جدید است

در محور نظامی

ادعاهای پیرامون تحولات تعز و ذباب، با بزرگنمایی حضور نیروهای مورد حمایت ریاض، به دنبال تصویرسازی از شکست نیروهای همسو با ایران و تغییر توازن قوا به نفع رقبای منطقه ای است تا همزمان با فشارهای روانی، روحیه عمومی و نظامی را هدف قرار دهند

در محور اجتماعی:

نقطه اتکای مطرح شدن شایعاتی در مورد ورود ویروس جدید به کشور، سلب اعتماد عمومی از نهاد های نظارتی از مسیر پیوند زدن یک نگرانی به تردید نسبت به سازوکار های نظارتی و کنترل مرزها، با احیای تجربه تلخ کرونا در سال های گذشته در ذهن مخاطب می باشد.

در محور فرهنگی:

شایعه عفو امیر تتلو و ادعای عمدی بودن آتش سوزی نزدیک تخت جمشید، بر دو نوع حساسیت متفاوت تکیه دارند. موضوع تتلو، امید و انتظار هواداران درباره تغییر وضعیت قضایی او را برانگیخته و در مقابل، روایت آتش سوزی با پیوند دادن حادثه به احتمال خرابکاری، نگرانی درباره حفاظت از میراث تاریخی و خشم نسبت به نهادهای مسئول را برمی انگیزد. اما در نهایت وجه مشترک این دو موضوع، استفاده از حساسیت عاطفی مخاطبان برای گسترش روایت است

در محور حقوق بشری و قضایی:

ادعاهای مربوط به زندان اوین زمینه شکل گیری تصورات منفی نسبت به وضعیت حقوق زندانیان را فراهم میکند و از طرفی همزمانی و پیوند این موضوع با انتشار روایت برخورد متفاوت با محکومان اقتصادی، می تواند نگرانی درباره شرایط زندان را به برداشت گسترده تری از نابرابری در برخورد قضایی تبدیل کند. در مجموع، کارکرد احتمالی این محور، افزایش بی اعتمادی نسبت به عدالت و نحوه اجرای احکام است

جمع بندی نهایی

بخش مهمی از شایعات از یک خبر، اظهارنظر، تصویر یا روایت اولیه آغاز شده و پس از ورود به رسانه ها و شبکه های اجتماعی، با بازنشرهای متعدد از یک موضوع محدود به روایتی فراگیرتر تبدیل شده است؛ به ویژه در موضوعاتی که منبع اولیه شناخته شده بوده یا ادعا با یک رخداد واقعی همزمان شده است. در این میان، تلگرام و شبکه های اجتماعی در انتقال سریع روایت های سیاسی و امنیتی، و ایکس و اینستاگرام در موضوعات چهره محور و احساسی، نقش برجسته تری داشته اند. در مقابل، رسانه های داخلی در چند مورد با انتشار توضیحات و تکذیبیه ها از تداوم روایت اولیه جلوگیری کرده اند. از نظر محتوایی نیز شایعات این دوره در ظاهر پراکنده اند، اما در سطح اثرگذاری به چند دغدغه مشترک متصل می شوند: نگرانی از تشدید درگیری و ناامنی، تردید نسبت به کارآمدی مدیریت و نهادهای رسمی، حساسیت نسبت به عدالت قضایی و حقوق زندانیان و نگرانی از بحران های اجتماعی و بهداشتی. بنابراین، مهم ترین ویژگی این موج نه صرفاً تعداد شایعات، بلکه قابلیت اتصال آنها به یکدیگر و ساخت تصویری چندلایه از بحران در حوزه های امنیتی، اقتصادی، قضایی و اجتماعی است. ظرفیتی که در موضوعات جنگ و سلامت، به دلیل ارتباط مستقیم با نگرانی های روزمره جامعه، بیشتر از سایر محورها مستعد ضریب گیری بوده است